

POLİS AKADEMİYASI

«DİO-nun İNZİBATİ FƏALİYYƏTİ» KAFEDRASI

Akademiyanın kursantları üçün
"DİO-nın TMT və İO" fənni üzrə

M Ü H A Z İ R Ə

Mövzu № 4: "Hüquqi statistika elminin predmeti, onun əsas vəzifələri".

Vaxt - 6 saat

Mühazirə - 2 saat

Seminar - 2 saat

Təcrübə - 2 saat

POLİS AKADEMİYASI

«DİO-nun İNZİBATİ FƏALİYYƏTİ» KAFEDRASI

Akademiyanın kursantları üçün
"DİO-nun TMT və İO" fənni üzrə

M Ü H A Z İ R Ə

Mövzu № 4: "Hüquqi statistika elminin predmeti, onun əsas vəzifələri".

Vaxt - 6 saat

Mühazirə - 2 saat

Seminar - 2 saat

Təcrübə - 2 saat

Tərtib etdi:

Kafedranın baş müəllimi,
polis polkovnik-leytenantı

Heydərov H.M.

Mühazirənin mətni kafedranın iclasında müzakirə olunmuş və təsdiq edilmişdir.

Protokol № " 08 " " 27 " aprel 2017-ci il.

Mövzu № 4: "Hüquqi statistika elminin predmeti, onun əsas vəzifələri".

PLAN

1. Hüquqi statistika elminin predmeti və əsas sahələri.
2. Hüquqi statistikanın metodları.
3. Praktiki işdə hüquqi statistikanın əhəmiyyəti.

ƏDƏBİYYAT

1. "Rəsmi statistika haqqında" Azərbaycan Respublikasının 18.02.1994-cü il tarixli 789 nömrəli Qanunu.
2. "Azərbaycan Respublikası daxili işlər orqanlarında uçot-qeydiyyat və statistika işləri üzrə əməkdaşların fəaliyyətinin təşkili Qaydalarının təsdiq edilməsi barədə" DİN-in 07.04.2017-ci il tarixli Q16-001-17 nömrəli qərarı.
3. "Azərbaycan Respublikasında cinayətlərin vahid uçotunun aparılması qaydaları haqqında Təlimatın təsdiq edilməsi barədə" DİN-in 16.02.2017-ci il tarixli Q8-001-17 nömrəli qərarı.
4. "DİO-da cinayət işlərinin uçotu və qeydiyyatı intizamının gücləndirilməsi tədbirləri haqqında" DİN-in 06.01.2016-ci il tarixli Ə9-001-16 nömrəli əmri.
5. "Mərkəzləşdirilmiş kriminal və axtarış uçotlarının təşkili və aparılması Qaydaları barədə" Təlimatın təsdiq edilməsi haqqında DİN-in 08.01.2019-cu il tarixli Q5-001-19 nömrəli qərarı.
6. Hübətov S.H., Heydərov H.M., İbrahimov I.E. DİO-nun texniki məlumatla təmini və idarə olunması fənni üzrə mühazirələr toplusu. Bakı, 2007. səh 72-85.
7. Hacıyev S.M. "Statistikanın ümumi nəzəriyyəsi". Dərslük. Bakı, 2005.
8. Hüseynova A.M. "Statistikanın ümumi nəzəriyyəsi". Dərs vəsaiti. Bakı, 2008.
9. Р.А.Шмойлова. "Теория статистики". Москва, 2003.
10. Озеран Л.Г., Лялина В.С. «Статистика» Москва, «Мысль», 1995.
11. Яковлев З.Г. Правовая статистика. Москва, 1986. səh. 22-57
12. Остроумов С.С. Судебная статистика. Москва, 1976.
13. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi// <http://stat.gov.az/>
14. Statistika elmi haqqında anlayış // <http://ndu.edu.az/az/content/391/files/uploader/distant%20tehsil-movzu.pdf>
15. Rəsmi statistika haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu // http://www.azstat.org/laws/law_az.pdf
16. Правовая статистика. Тест с ответами// http://skiryarov.narod.ru/Shpargalky_MESI/Pravovaja_statistika_Test_s_otvetami.htm

GİRİŞ

Digər ictimai elmlər kimi, statistika elmi də ən müxtəlif ictimai təzahürləri öyrənir. Ancaq digər elmlərdən fərqli olaraq, statistika, özünəməxsus xüsusi metodların köməyi ilə bu cür təzahürlərin kəmiyyət tərəfini araşdırır. Sual oluna bilər ki, kəmiyyət tərəfi dedikdə nə başa düşülür? Qeyd edək ki, istənilən təzahürü məsələn, cinayəti dərk etmək üçün onun bir-biri ilə vəhdət təşkil edən, ayrılmaz surətdə bağlı olan kəmiyyət və keyfiyyət xarakteristikalarına diqqət yetirilir. Biz adətən, keyfiyyət dedikdə baxılan şeyin daxili müəyyənliyini təyin edən, onu başqalarından fərqli edən və ən nəhayət, onu onun özü edən bir şey başa düşürük.

Misal göstərək. Cinayət nədir? Cinayət müəyyən keyfiyyətdir, ona məxsus bir sıra əsaslı xüsusiyyətlər yığımıdır. Bu xüsusiyyətlər yığımı kimi ictimai təhlükəlilik, qanuna ziddiyyətlik, təqsirlilik və cəzaçəkmə kimi xüsusiyyətlər yığımını göstərə bilərik.

Elmi dərkətmə və gündəlik fəaliyyət hər şeydən öncə, öyrənilən təzahürün hadisə keyfiyyətini, onun məzmununu üzə çıxarmalı, onu başqa təzahürlərdən fərqləndirən xüsusiyyətləri müəyyən etməlidir. Məsələn: cinayət, mülki və ya inzibati hüquq pozuntularından fərqləndirilməlidir. Doğrudan da, müəyyən bir hadisə və ya təzahürün məzmun və keyfiyyətini aydınlaşdırmadan onun obyektiv inkişaf qanunauyğunluqlarını üzə çıxarmaq mümkün deyil. Məs: kriminologiya cinayətkarlığın obyektiv inkişaf qanunauyğunluqlarını, cinayətkarın şəxsiyyətinin özünəməxsus xüsusiyyətlərini təyin edir.

Bununla bərabər, unutmamaq olmur ki, hər hansı bir hadisə və ya əşyanın keyfiyyətini, bu hadisə və ya əşyanın ölçüsü, səviyyəsi, sayı və s. kimi kəmiyyət xarakteristikalarından kənarında dərk etmək mümkün deyil. Digər tərəfdən, hər hansı bir şeyin kəmiyyət tərəfi onun keyfiyyət tərəfindən ayrılmazdır. Beləliklə, onlar arasında sıx və qarşılıqlı əlaqə vardır. Statistika - ictimai təzahürlərin kəmiyyət tərəfini tədqiq edir və bu onun predmeti kimi çıxış edir.

Qeyd edək ki, statistikanın ayrı-ayrı sahələrində (iqtisadi statistika, hüquqi statistika, məhkəmə statistikasına və s.) onun predmeti də konkretləşir.

Hüquqi statistika, hüquq pozuntularının müxtəlif tərəflərini - cinayət, mülki, inzibati hüquq pozuntularını, onların strukturunu və dinamikasını, onları doğuran səbəbləri və şəraiti, bu pozuntulara qarşı mübarizə ölçülərini kəmiyyət nöqtəyi-nəzərdən tədqiq edir.

Sual 1. Hüquqi statistika elminin predmeti və əsas sahələri.

Statistik metodologiyanın müxtəlif üsul və fəndlərinin istifadə edilməsi öyrənilən obyekt barədə hərtərəfli və müfəssəl informasiyanın mövcudluğunu nəzərdə tutur. Kütləvi ictimai təzahürlərin tədqiqi özündə statistik informasiyaların toplanmasını və onların ilkin işlənilməsini nəzərdə tutur.

«Statistika» latın mənşəli «status» sözündən götürülmüş, «vəziyyət» mənasını verir. XX əsrin ortalarında o, dövlətin siyasi vəziyyətini bildirirdi. Bu termin elmə XVIII əsrdə alman alimi Hotfrid Axenval tərəfindən gətirilmişdir. Statistika bir elm kimi XVII əsrdə meydana çıxsada, statistik uçot hələ daha qədim dövrlərdə mövcud olmuşdur. Məlumdur ki, hələ bizim eradan 5 min il əvvəl Çində əhalinin siyahıya alınması aparılmış, müxtəlif ölkələrin hərbi qüvvələrinin müqayisəsi həyata keçirilmiş, Qədim Romada isə əvvəlcə əhalinin əmlakı, sonra isə - əhali, ev əmlakı və torpaq uçota alınmışdır.

Statistika elminin başlanğıcında iki məktəb dururdu:

1. alman təsviri məktəbi;
2. ingilis siyasi arifmetiklər məktəbi.

Təsviri məktəbin nümayəndələri:

- a) dövlətin mövcud təsviri üsullarını sistemləşdirməyə;
- b) bu növ təsvir nəzəriyyəsini yaratmağa, onların müfəssəl sxemini işləyib hazırlamağa;
- c) rəqəmsiz və dinamikadan kənar, başqa sözlə, bütün dövrlər üzrə deyil, yalnız müşahidə anında dövlətin inkişaf xüsusiyyətlərini əks etdirmədən, yalnız şifahi formada təsvir yaratmağa çalışırdılar.

Təsviri məktəbin görkəmli nümayəndələri H.Konrinq (1606-1661) və H.Axenval (1719-1772) idi. A.Byuşvinq (1724-1793) və başqa arifmetiklər öz tərəflərindən qarşılıqlı rəqəm xarakteristikasının (çəki ölçüsü və rəqəm) ictimai təzahürləri öyrənməyi qarşılıqlı məqsəd qoyurdular. Bununla da onlar statistik metodları ehtiyatlı artırmış, statistik uçot nəzəriyyəsi kimi statistikanın meydana gəlməsinə kömək etmişlər. Bu, mahiyyətə dövlətşünaslıq məktəbi ilə müqayisədə statistika elminin inkişafının yeni mərhələsi idi. Məhz bu mərhələdə statistika hadisə və proseslərin təsvirindən onların ölçülməsinə və tədqiqinə, gələcək inkişafın mümkün fərziyyələrini

(hipotezini) işləyib hazırlamağa keçmişdir. Siyasi arifmetiklər statistikanın əsas təyinatını kütləvi ictimai təzahürlərin öyrənilməsində görür, statistik tədqiqatlarda böyük rəqəmlər qanununun tələblərini nəzərə almaq zərurətini dərk edirdilər. Siyasi arifmetiklər məktəbinin iki istiqaməti var idi:

1. demoqrafik məktəb (nümayəndələri D.Qraunt (1620-1674), E.Halley (1656-1742) idi);

2. statistik-iqtisadi məktəb (başçısı V.Petti (1623-1687) idi).

Tarix göstərdi ki, statistika elmində son söz məhz siyasi arifmetiklər məktəbinə məxsusdur.

XIX əsrdə orta kəmiyyətlər haqqında təlimin banisi Belçikalı statistik A.Ketlenin təlimi inkişaf etməyə başladı. Bundan başqa, həmin əsrdə ingilis riyaziyyatçılar məktəbinin nümayəndələrinin, Rusiyada isə zem statistiklərinin əsərləri statistik metodologiyanın inkişafına kömək etmişdir.

Statistika elminin inkişafı, təcrübi statistik işlərin sahəsinin genişlənməsi «statistika» anlayışının özünün də məzmununda dəyişikliklərə səbəb oldu. Hazırda bu termin üç mənada işlədilir:

1. Statistika - təcrübi fəaliyyət sahəsi kimi. Bu sahənin məqsədi ictimai həyatın ən müxtəlif təzahürləri barədə məlumatları toplamaq, işlətmək, təhlil etmək və nəşr etməkdir (bu mənada «statistika» «statistik uçot» söz birləşməsinə sinonim kimi işlədilir);

2. Statistika - rəqəmsal material kimi. Burada statistika hər hansı ictimai təzahür sahəsinin və ya hər hansı ərazi bölgüsünün xarakterizə olunmasına xidmət edir;

3. Statistika - elm sahəsi kimi. Bu orta və ali tədris müəssisələrində xüsusi elmi fənn və tədris fənnidir. Məsələn, bu müəssisələrdə hüquqi statistika öyrənilir.

Azərbaycan Respublikasının statistikasını bizim ölkənin iqtisadi, siyasi, mədəni və hüquqi həyatının bütün tərəflərinin göstəricilərini əhatə edir və bir sıra sahələrə bölünür. Məsələn, iqtisadi, demoqrafik, tibb və s.

Belə sahələrdən biri də hüquqi statistikadır. Hüquqi statistika öz göstəriciləri ilə ictimai və dövlət quruluşunun, müxtəlif mülkiyyət formalarının necə mühafizə olunmasını, Azərbaycan Respublikasının ayrı-ayrı

vətəndaşlarının və hüquqi şəxslərinin Konstitusiya ilə təminat verilmiş hüquqlarının və qanuni mənafelərinin necə müdafiə olunmasını əks etdirir. **Hüquqi statistikanın** əsas məqsədi - DIN, prokurorluq, və məhkəmələr tərəfindən nəzərdən keçirilən qanunçuluq pozuntularının, habelə bu pozuntularla mübarizə üzrə tədbirlərin uçotunu aparmaqdır.

Qeyd edilən orqanların fəaliyyətinin yaxşılaşdırılmasında hüquqi statistikanın rolu həddən artıq ciddidir. Çünki o, digər mənbələrlə yanaşı, məhkəmə, istintaq, penitensiar və digər inzibati müəssisələrin necə işləməsinə, ədalət mühakiməsinin necə həyata keçirilməsini müəyyən etməyə imkan verir.

Törədilmiş cinayətlərin sayını bilərək, cinayətkarların özlərini nəzərə alaraq, ailə, əmək, mənzil və digər qanunvericiliklərin pozulması, iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrində cinayətlərin və inzibati xətalərin yayılması, cinayət nəticəsində vurulmuş zərərin miqdarı haqqında məlumatlara malik olaraq və cinayətkarlığa qarşı mübarizə nəticələrini nəzərə alaraq, hüquq-mühafizə orqanları qanunçuluğun və hüquq qaydasının möhkəmləndirilməsi işində onlar üzərinə qoyulmuş vəzifələrin daha səmərəli yerinə yetirilməsi üçün imkan əldə edirlər.

Bəs görək hüquqi statistika hansı təzahürləri öyrənir, başqa sözlə onun predmeti nədir?

Hüquqi statistika ictimai və dövlət quruluşunun, bütün mülkiyyət formalarının, vətəndaşların və hüquqi şəxslərin hüquq və mənafelərinin cinayət-hüquqi, inzibati və mülki-hüquqi mühafizəsini həyata keçirən bütün dövlət orqanlarının (prokurorluğun, polis, məhkəmələrin, notariatın və s.) işini nəzərə alır. Buna görə də hüquqi statistikanın predmeti qeyd edilən orqanların fəaliyyət mühitinə aid olan təzahürlərin (birincisi, cinayətkarlıq və ona qarşı mübarizə tədbirləri, ikincisi, məhkəmə, notariat və iqtisadi məhkəmə baxışının obyektivi olan mülki hüquq pozuntuları, üçüncüsü inzibati hüquq pozuntuları və inzibati orqanlar tərəfindən onların xəbərdarlığı üzrə tədbirlər) kəmiyyət tərəfidir.

Deməli, hüquqi statistikanın məqsədi müvafiq dövlət orqanları tərəfindən nəzərdən keçirilən bütün qanunçuluq pozuntularını, bu

pozuntularla mübarizə üzrə tədbirləri nəzərə almaqdır. Qeyd etmək lazımdır ki, hüquqi statistika yalnız cinayət, inzibati və mülki prosesdə baxışın predmeti olan cinayətləri, inzibati xətaları və mülki hüquq pozuntularını təhlil edir. Beləliklə, o, bütün törədilmiş cinayətləri deyil, yalnız aşkar edilmiş və barəsində istintaq və cinayət icraatı aparılmış cinayətləri, habelə inzibati təsir tədbirləri tətbiq edilmişləri nəzərə alır. Hüquqi statistika həmçinin də bütün baş vermiş mülki hüquq (əmək, ailə, mənzil və s.) pozuntularını deyil, məhkəmələrdə araşdırılmış pozuntuları öyrənir. Nəhayət, bu, inzibati hüquq pozuntularına da aiddir.

Hüquqi statistika öyrənilərkən aşağıdakılar hökmən nəzərə alınmalıdır:

- birincisi, onun nəzərə almalı olduğu bu və ya digər hüquq pozuntusunu;
- ikincisi, təcrübi olaraq onunla məşğul olan müxtəlif müəssisələri.

Bu bölgüyə əsaslanaraq, məhkəmə statistikasını üç müstəqil sahəyə bölünür:

1. cinayət-hüquqi. Bu sahənin bilavasitə obyektini cinayətkarlığın və onun xəbərdarlığı üzrə tədbirlərin kəmiyyət tərəfidir;

2. mülki-hüquqi. Bu sahənin bilavasitə obyektini məhkəmələr və iqtisad məhkəmələri tərəfindən nəzərdən keçirilən mülki hüquq pozuntularının kəmiyyət tərəfidir;

3. inzibati-hüquqi. Bu sahənin bilavasitə obyektini inzibati hüquq pozuntularının və onlarla mübarizə tədbirlərinin kəmiyyət tərəfidir.

Beləliklə, hüquqi statistika öz göstəriciləri ilə cinayət, mülki və inzibati prosesin bütün mərhələlərini əks etdirir. Həm də bu göstəricilər, bir tərəfdən, bu və ya digər hüquq pozuntularının (məsələn, cinayətlərin) mütləq və nisbi ölçülərini, digər tərəfdən isə - bu hüquq pozuntularının xəbərdarlığı üzrə müvafiq orqanların (məsələn, məhkəmələrin) işinin səmərəliliyini xarakterizə edir.

İki obyekt - cinayətkarlığı və onunla mübarizə aparən orqanların fəaliyyətini göstərən cinayət-hüquqi statistikaya münasibətdə statistik təhlilin vəzifələrini aşağıdakı kimi konkretləşdirmək olar:

1) cinayətkarlığın vəziyyətinin, səviyyəsinin, strukturunun, dinamikasının və hüquq-mühafizə orqanlarının ona qarşı mübarizə üzrə fəaliyyətinin rəqəmsal xarakteristikasını vermək, başqa sözlə, nə var, işin vəziyyəti necədir suallarına cavab vermək (təsviri funksiya);

2) cinayətkarlığın vəziyyəti, strukturu, dinamikası və hüquq-mühafizə orqanlarının fəaliyyəti arasında statistik əlaqəni, asılılığı, nisbəti və qanunauyğunluğu vermək. Burada cinayətkarlığın özünün xarakteristikasındakı statistik nisbət və qanunauyğunluqların aşkar edilməsi ilə kifayətlənməyərək, bu vəzifəni geniş dərk etmək lazımdır. Cinayətkarlığa sosial amillər də təsir göstərdiyi üçün, cinayətkarlığın strukturu və dinamikasında digər sosial təzahür və proseslərdən (məsələn, əhəlinin strukturu və dinamikasında, təhsil səviyyəsində, işçilərin əməyinin məzmununda və ixtisasında, asudə vaxtın və istirahətin təşkilində və s.) baş vermiş dəyişikliyin asılılığını da aşkar etmək lazımdır;

3) cinayətkarlığın inkişaf tendensiyasını müəyyən etmək, statistik kriminoloji proqnoz tərtib etmək, başqa sözlə, nə gözlənildiyini, hansı perspektivlərin olmasını heç olmazsa təxmini təsəvvür etmək (proqnostik funksiya);

4) cinayətkarlığın xarakteristikasındakı «həyəcanlı» məqamları, hüquq-mühafizə orqanlarının işindəki müsbət cəhətləri və çatışmazlıqları, «dar yerləri», zəif həlqələri (cinayətlərin aşağı açılma səviyyəsi, istintaqın və işlərin araşdırılmasının uzun müddətə və aşağı keyfiyyətdə aparılması və s.) aşkar etmək və bu məlumatlar əsasında vaxtında qərarlar qəbul etmək, müsbət təcrübənin yayılması və çatışmazlıqların aradan qaldırılması üzrə tədbirlər işləyib hazırlamaq (təşkilatçılıq, idarəçilik funksiyası).

Beləliklə, cinayətkarlığın statistik öyrənilməsinin əsas vəzifələrinə aiddir:

a) cinayətkarlığın müəyyən vəziyyəti, onun səviyyəsi, strukturu, dinamikası;

b) cinayətlərin törədilməsinə kömək edən səbəb və şəraitlərin aşkar edilməsi;

c) cinayətkarların şəxsiyyətinin öyrənilməsi;

d) cinayətkarlığa qarşı bütün mübarizə tədbirləri sisteminin öyrənilməsi.

İstənilən elm kimi statistika da özünün predmetinə malikdir. Statistikanın predmeti dedikdə, kütləvi ictimai təzahürlərin, onların keyfiyyət

tərəfi ilə və ya məzmunu ilə qırılmaz əlaqədə kəmiyyət tərəfi, habelə konkret şəraitdə, yerdə və vaxtda ictimai inkişaf qanunauyğunluqlarının kəmiyyət ifadəsi anlaşılır. Statistika öz predmetini müəyyən kateqoriyaların, başqa sözlə anlayışların köməyi ilə öyrənir ki, bunlar da obyektiv aləmin predmet və təzahürlərinin daha ümumi və mühüm xassələrini, əlamətlərini, əlaqə və münasibətlərini əks etdirir. Statistikada beş belə əlamət var.

1. **Statistik yığım.** Bu, ictimai həyatın, keyfiyyət baxımından, ümumi əlaqələrinə görə birləşmiş, lakin bir sıra əlamətlərinə görə bir-birindən fərqlənən sosial-iqtisadi obyekt və təzahürlərinin məcmusudur. Məsələn, ev təsərrüfatlarının, ailələrin, müəssisələrin, firmaların, birliklərin yığını və s. Yığımlar bircinsli və müxtəlifcinsli ola bilər.

Əgər öyrənilən yığımın obyektlərin bir və ya bir neçə mühüm əlaməti bütün vahidlər üçün ümumdirsə, belə yığım bircinsli yığım adlanır. Deməli, yığım bu əlamətlər baxımından bircinsli olur.

Əgər yığım müxtəlif tip təzahürlər daxildirsə, belə yığım müxtəlifcinsli yığım hesab olunur. Yığım bir münasibətdə bircinsli, digərində isə müxtəlifcinsli də ola bilər. Ayrı-ayrılıqda götürülmüş hər bir halda yığımın bircinsliyi keyfiyyət təhlilinin aparılması, öyrənilən ictimai təzahürün məzmununun ayırd edilməsi yolu ilə müəyyən edilir.

2. **Yığım vahidi.** Yığım vahidi statistik yığımın ilkin elementidir və o, qeydiyyatda alınmalı əlamətlərin daşıyıcısı və hesabın tədqiqi zamanı aparıcı əsasdır.

3. **Əlamət.** Bu, yığım vahidinin keyfiyyət xüsusiyyətidir. Öyrənilən yığım vahidlərinin xassələrinin əks olunması xarakterinə görə əlamətlər iki əsas qrupa bölünür:

- bilavasitə kəmiyyət ifadəsinə malik olan əlamətlər, məsələn, yaş, məhkumluğun sayı, orta əmək haqqı və s. Onlar diskret (bir neçə hissədən ibarət) və fasiləsiz (tam) ola bilər;
- bilavasitə kəmiyyət ifadəsinə malik olmayan əlamətlər.

Bu halda yığımın ayrı-ayrı vahidləri özünün məzmununa görə fərqlənilirlər (məsələn, peşələr - əməyin xarakterinə görə: hakim, müstəntiq, prokuror və s.). Belə əlamətləri adətən atribut əlamətlər adlandırırlar (fəlsəfədə «atribut» - predmetin ayrılmaz xassəsini ifadə edir). Təyinatına görə

bir-birinə zidd əlamət variantları olduqda, onları alternativ əlamətlər adlandırırlar (bəli, xeyr). Məsələn, məhsul yararlı və yararsız ola bilər; ayrı-ayrı yaş qrupunun nümayəndələri növbəti yaş qrupuna qədər yaşaya və ya yaşamaya bilər; hər bir şəxs DİN-də uçotda durmalıdır və ya durmamalıdır və s.

Variasiya - bir obyektə digərinə (yaxud da digər obyektlər qrupuna), daha dəqiq desək, bir yığım vahidindən digərinə keçərkən əlamətin həcmnin və ya əhəmiyyətinin dəyişməsidir. Əgər tədqiq edilən təzahürdə dəyişikliklər müxtəlif zaman dövründə baş verirsə, bu halda əlamətin variyasiyası haqqında deyil, dinamikası barədə söhbət gedir.

4. Statistik göstərici. Statistik göstərici ictimai təzahürlərin əlamətlərinin nisbətinin kəmiyyət xarakteristikasını (ölçülərini) əks etdirir. Statistik göstəricilər həcmli (əhalinin sayı, əmək ehtiyatları) və təxmini (orta ölçülər) ola bilər. Bundan başqa, onlar planlı, hesabat xarakterli və proqnostik ola bilər (proqnoz qiyməti qismində çıxış edə bilər). Statistik göstəriciləri statistik əlamətlərdən fərqləndirmək lazımdır. Statistik əlamətlər - statistik göstəricilərin miqdar mənasıdır. Onlar həmişə həm keyfiyyətə, həm də kəmiyyətə məlumdur və yerin və vaxtın konkret şəraitindən asılıdır. Bu istiqamətdə statistikanın vəzifələri aşağıdakılardan ibarətdir:

a) statistik göstəricilərin məzmununu düzgün təyin etmək (ümumi milli məhsul, milli gəlir, əmək məhsuldarlığı və s.);

b) statistik göstəricilərin hesablanması metodologiyasını işləyib hazırlamaq.

5. Statistik göstəricilər sistemi. Bu, təzahürlər arasında obyektiv mövcud olan qarşılıqlı əlaqəni əks etdirən statistik göstəricilərin məcmusudur. Hər bir ictimai-iqtisadi formasiya üçün ictimai təzahürlərin müəyyən qarşılıqlı əlaqəsi sistemi xasdır. Buna görə də statistik göstəricilər də sistem yaradır.

Statistik göstəricilər sistemi müxtəlif səviyyələrdə cəmiyyət həyatının bütün cəhətlərini əhatə edir: ölkə, region - makro səviyyə; müəssisə, firma, birlik, ailə, ev təsərrüfatları və s. - mikro səviyyə.

Statistik göstəricilər sistemi aşağıdakı xüsusiyyətlərə malikdir: - onlar tarixi xarakter daşıyır - əhalinin, cəmiyyətin həyat tərzini, statistik göstəricilər metodu dəyişir;

- statistik göstəricilərin hesablanması metodologiyası fasiləsiz olaraq təkmilləşir.

Statistika öz predmetini özünə xas olan metodların köməyi ilə öyrənir. **Statistikanın metodu - statistikanın öz predmetini tədqiq etmək üçün istifadə etdiyi bütöv fəndlər məcmusudur.** Bura üç qrup metodlar daxildir: kütləvi müşahidə metodu, qruplaşdırma metodu, göstəriciləri ümumiləşdirmə metodu.

Statistik müşahidə ilkin statistik materialların toplanmasında, nəzərdən keçirilən obyektə aid olan bütün mövcud amillərin elmi cəhətdən mütəşəkkil qeydiyyatında ifadə olunur. Bu, istənilən statistik tədqiqatın birinci mərhələsidir.

Qruplaşdırma metodu kütləvi statistik müşahidə nəticəsində toplanmış bütün faktları sistemləşdirməyə və təsnifləndirməyə imkan verir. **Bu, statistik tədqiqatın ikinci mərhələsidir.**

Göstəriciləri ümumiləşdirmə metodu statistik rəqəmlərin (mütləq, nisbi, orta) köməyi ilə öyrənilən təzahür və prosesləri xarakterizə etməyə imkan verir. Statistik müşahidənin bu mərhələsində təzahürlərin miqyası və qarşılıqlı əlaqəsi aşkarlanır, onların inkişaf qanunauyğunluqları müəyyənləşdirilir, proqnoz qiyməti verilir.

Statistikanın idrak əhəmiyyəti onu bildirir ki:

- 1) statistika öyrənilən təzahür və proseslərin rəqəmsal və məzmun şərhini verir, bununla da həqiqətin daha etibarlı qiymətləndirilməsi üsulu kimi xidmət edir;
- 2) statistika iqtisadi nəticələrə sübutedici qüvvə verir və bununla da müxtəlif "gəzəyən" sübutları, müxtəlif nəzəri müddəaları yoxlamağa imkan verir;
- 3) statistika təzahürlər arasında qarşılıqlı əlaqələri aşkar etmək, onların konkret məzmununu və qüvvəsini göstərmək qabiliyyətinə malikdir;
- 4) statistika birinci olaraq yeni təzahürləri, prosesləri və qanunauyğunluqları aşkar edir, onların kəmiyyət və keyfiyyət xarakteristikasını verir.

Sual 2. Hüquqi statistikanın metodları.

Hüquqi statistika, hüquq pozuntularının müxtəlif tərəflərini - cinayət, mülki, inzibati hüquq pozuntularını, onların strukturunu və dinamikasını, onları doğuran səbəbləri və şəraiti, bu pozuntulara qarşı mübarizə ölçülərini kəmiyyət nöqtəyi-nəzərdən tədqiq edir.

Hər bir elm sahəsində olduğu kimi, statistika elminin də özünəməxsus tədqiqat metodları var. Hüquqi statistikada istifadə olunan bir sıra metodlarla tanış olaq.

a) Kütləvi müşahidə metodu (böyük ədədlər qanunu)

Statistikanın xarakterik metodlarından biri, onun həyata keçirdiyi kütləvi müşahidədir. Burada qeyd etmək lazımdır ki, ictimai elmlər ayrı-ayrı təsadüfi məlumatlara əsaslanma bilməzlər. Belə ki, öyrənilən ictimai təzahürlərin qanunauyğunluqlarını aşkar etmək üçün hökmən kütləvi statistik araşdırmalar, tədqiqatlar aparılmalıdır. Bu qanunauyğunluqların üzə çıxması isə elmin əsas vəzifəsidir. Statistikanın istənilən sahəsi demografik, hüquqi və s. (onların spesifik xüsusiyyəti də budur) ayrı-ayrı təzahürləri diqqətlə öyrənməklə bərabər, onları birgə, kütləvi şəkildə öyrənir. Qanunauyğunluğu öyrənmək üçün, hökmən kütləvi müşahidə olmalıdır, çünki, azda hər şey təsadüfüdür. Doğrudan da, kütləvi müşahidə aparsaq məlum olar ki, qadın ömrü kişi ömründən uzundur. Lakin, ayrı-ayrı ailələrdə bu, özünü doğrultmaya da bilər.

Beləliklə, öyrənilən ictimai təzahürlər haqqında doğru nəticələri üzə çıxarmaq üçün statistikanın bütün sahələri, o cümlədən də hüquqi statistika böyük ədədlər qanuna əsaslanmalıdır. Bu qanunun mənası ondan ibarətdir ki, qanunauyğunluq ancaq kütləvi müşahidə nəticəsində üzə çıxarıla bilər. Məs: cinayət və cinayətkarların təhsil və mədəni səviyyəsi arasındakı qarşılıqlı əlaqəni öyrənmək üçün hüquqi statistika ayrı-ayrı məhkəmələrdən, prokurorluq orqanlarından, islah əmək koloniyalarından əldə etdiyi məlumatları cəmləşdirir. Bu səviyyə müxtəlif cinayətkarlarda müxtəlif olmasına baxmayaraq, böyük ədədlər qanununda - kütləvi statistik müşahidə göstərir ki, cinayətkarların orta və mədəni səviyyəsi adi vətəndaşların orta təhsil və mədəni səviyyəsindən xeyli aşağıdır.

Az sayda müşahidə aparıldıqda, təsadüfi səbəblər qanunauyğunluğun

üzə çıxmasına mane olur. Müşahidənin sayı çoxaldıqca bu təsadüflər bir-birini zərərsizləşdirir və ümumi qanunauyğunluğu üzə çıxarmaq mümkünlüyü yaranır. Bu cür qanunauyğunluqlar statistik qanunauyğunluqlar adlandırılır. Statistik və dinamik qanunauyğunluqları fərqləndirmək lazımdır. Dinamik qanunauyğunluq dedikdə, bütün hallarda, o cümlədən də ayrı-ayrı hallarda həmişə doğru olan qanunauyğunluqlar başa düşülür. Bu cür qanunauyğunluqlara misal olaraq, mayeyə salınmış cisim haqqında olan Arximed qanununu göstərmək olar. Bu qanun hər hansı bir cisim və minlərlə başqa cisimlər mayeyə salındıqda öz kütləsi qədər maye çıxardığı üçün həmişə doğrudur. Statistik qanunauyğunluqda isə belə deyildir. Məs: ayrı-ayrılıqda kişi cinsindən olan bir adam, qadın cinsindən olan başqa bir adamdan çox yaşaya bilər, bununla belə, ümumiyyətlə, orta kişi ömrü orta qadın Ömründən 10-12 il aşağıdır.

İctimai elmləri, əsasını böyük ədədlər qanunu təşkil edən statistik metodlarsız təsvir etmək mümkün deyildir.

Böyük ədədlər qanunu dedikdə elə bir ümumi prinsip başa düşülür ki, çoxlu sayda təsadüfi faktların birgə təsiri təsadüfdən demək olar ki, asılı olmayan nəticəyə gətirib çıxarır. Çoxsaylı təzahürlərə birgə baxdıqda, onların inkişafının elə qanunauyğunluqları üzə çıxır ki, bunlar azsaylı müşahidədə nəzərə çarpmır.

Fəlsəfi nöqteyi-nəzərdən məlumdur ki, təsadüf və zərurət bir-biri ilə kəsilməz bağlıdır, bir-birinə keçən əskikliklərin vəhdətini bürüzə verir və bu zaman təsadüf zərurətin üzə çıxma formasıdır. Hər hansı bir faktda zərurət üzə çıxmaya, görünməyə bilər, çünki təsadüflər buna mane ola bilər. Ancaq bununla belə, kifayət qədər böyük sayda hadisələri izləsək, bu zərurət hökmən üzə çıxacaqdır.

Böyük ədədlər qanununun riyazi əsasını ehtimal nəzəriyyəsi təşkil edir. Ehtimal nəzəriyyəsinin xüsusi bölməsi olan riyazi statistika, bütün digər statistika sahələrinin (iqtisadi, cinayət, məhkəmə və s.) elmi əsasını təşkil edir.

Riyazi statistikanın istifadə etdiyi əsas üsullarından biri, seçmə müşahidələrin aparılmasıdır və bu üsuldan cinayətin dinamikasının öyrənilməsi üçün cinayət statistikasından geniş istifadə edilir.

b) Qruplaşdırma metodu.

Öyrənilən təzahürün (məs: cinayətin) kütləvi müşahidəsi nəticəsində statistika bu təzahür barədə faktlar yığımını (məs: şəhər, rayon, respublika və s. üzrə bütün cinayətlərin sayını) əldə edir. Tam aydındır ki, bu yığım keyfiyyətə fərqlənən (məs: müxtəlif kateqoriyalı cinayətlər) faktları özündə cəmləşdirir. Bu yığımı dərinlən öyrənmək üçün onu qruplara bölmək lazımdır. Qruplaşdırma elə aparılmalıdır ki, eyni bir qruplara düşən elementlər bircinsli, eyni xarakterli olsunlar. Bu cür qruplaşdırma statistika elminin vacib metodlarından biri sayılır. Bu zaman keyfiyyətə eyni və ya yaxın olan elementlərə bir yığım kimi baxmaq olar və bu yığımın tədqiqi zamanı əldə olunan nəticələr, yığımın hər bir elementinə də şamil edilə bilər.

Qruplaşdırma adətən 3 növ olur:

1. ***Tipoloji qruplaşdırma.*** Bu növ qruplaşdırmada müxtəlif növlü təzahürlər yığımının keyfiyyətə bircinsli kateqoriyalara və ya növlərə bölünməsi kimi qruplaşdırma başa düşülür. Buna misal olaraq, mənimsəmənin xalq təsərrüfatının ayrı-ayrı sahələrinə görə qruplaşdırılmasını göstərmək olar;

2. ***Variasiyalı qruplaşdırma.*** Bu cür qruplaşdırma zamanı yığımın strukturu müəyyən kəmiyyət (variasiyalı) əlamətlərinə görə xarakterizə olunur. Məs: cinayətkarların yaş həddinə görə qruplaşdırılması;

3. ***Analitik qruplaşdırma.*** Bu cür qruplaşdırmanın məqsədi öyrənilən təzahürlərin qarşılıqlı asılılıqlarının üzə çıxarılmasıdır. Bu cür qruplaşdırmaya misal olaraq cinayətkarlıqla sərxoşluq, məişət şəraiti xüsusiyyətləri və s. kimi təzahürlər arasındakı asılılığı əks etdirən qruplaşdırmanı göstərmək olar.

Təcrübədə, cinayətkarlığa qarşı mübarizə aparən orqanların fəaliyyətində, məlumat və qruplaşdırma hesabat yolu ilə həyata keçirilir. Göstərilən orqanların işinin yaxşılaşdırılması və ona nəzarət üçün bu cür hesabatların rolu böyükdür. Bu cür hesabatlar törədilən bütün cinayətlərin sayı kimi toplam göstəriciləri və mütləq göstəriciləri əks etdirir və bu cür mütləq göstəricilər müxtəlif hüquq pozuntularının öyrənilməsi, analizi üçün əsas rolu oynayır. Lakin, bu cür analizin aparılması üçün, ilk öncə, statistika,

əldə olunan və qruplaşdırılan bu cür məlumatları emal etməli və beləliklə, rəqəmləri "danışmağa" məcbur etməlidir.

c) Ümumiləşdirilmiş göstəricilər metodu.

Statistikanın üçüncü metodu olan bu metod, mütləq göstəricilərin köməyi ilə ümumiləşmiş göstəricilərin (orta və nisbi kəmiyyətlərin) əldə edilməsi və beləliklə, öyrənilən təzahürlərin nisbətən tipik, nisbətən geniş yayılmış tərəflərinin bir ədədlə xarakterizə edilməsindən ibarətdir. Ümumiləşmiş göstəricilər, xüsusi və ya təsadüfi haldan yayınaraq, müəyyən bir əlamətə görə təzahürlər yığımını bütövlükdə əks etdirir ki, bu da öz növbəsində müxtəlif kütləvi proseslərdə qanunauyğunluğun üzə çıxarılması, ölçülməsi və qiymətləndirilməsinə imkan verir. Məs: müxtəlif ölkələrdə orta insan ömrü bu ölkələrdə yaşayış səviyyəsini, tibb elminin səviyyəsini əks etdirir və bu zaman ayrılıqda götürülmüş tək-tək insanların tez və ya gec ölməsi bu göstəricilərə təsir etmir.

Bir daha qeyd etmək lazımdır ki, öyrənilən ictimai proseslərin, təzahürlərin qanunauyğunluqları, nisbətləri ancaq ümumiləşmiş göstəricilərin köməyi ilə müəyyənləşdirilir. Bu isə göstərir ki, bu göstəricilərin rolu elm və praktikada əvəzolunmazdır.

Cinayət statistikasında ümumiləşmiş göstəricilərin geniş yayılmış növü cinayətkarlıq əmsalıdır. Cinayətkarlıq əmsalı dedikdə əhalinin 10 və ya 100 mininə düşən cinayətlərin sayı başa düşülür. Bu əmsalların köməyi ilə əhalisinin sayı müxtəlif olan ayrı-ayrı rayonlar arasında müəyyən cinayətlərin müqayisəsini vermək mümkünlüyü yaranır.

Ümumiyyətlə, ümumiləşmiş göstəricilərin köməyi ilə müxtəlif cinayətlərin artması və ya azalması dinamikasını öyrənmək və beləliklə müəyyən proqnozlar vermək mümkündür.

Statistik analizə keçməzdən əvvəl, əldə olan mütləq kəmiyyətləri müqayisə olunan şəkllə və ya başqa sözlə, bir məxrəcə gətirmək lazımdır. Yalnız bundan sonra əldə olunan göstəriciləri müqayisə etmək, analiz etmək mümkündür. Statistika elmi öyrənilən, tədqiq olunan təzahürlər arasındakı əlaqə və asılılığı üzə çıxarmaq, qiymətləndirmək üçün bir sıra sadə və ya çox mürəkkəb üsullar işləyib hazırlamışdır.

Məsələn, cinayətkarlıq və sərxoşluq arasındakı birbaşa əlaqə və ya təhsil, mədəniyyət və cinayətkarlıq arasında olan əks əlaqə bu cür asılılığa misal ola bilər.

Yuxanda qeyd etdiyimiz kimi, statistikanın söykəndiyi elmi bazalara əsaslanan iqtisadi, demoqrafik, riyazi, tibbi və s. kimi müxtəlif sahələri vardır. Bu sahələrdən biri də hüquqi statistikadır. Hüquqi statistikanın əsas məqsədi hüquq pozuntularının qeydiyyatı və bu cür pozuntulara qarşı mübarizədir. DİO-nun, prokurorluq və məhkəmə orqanlarının, ictimai təşkilatların fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması sahəsində hüquqi statistikanın rolu əvəzəlməzdir, çünki bu elm sahəsi digər mənbələrlə birlikdə məhkəmələrin, istintaq, islah-əmək və s. kimi digər inzibati idarələrin necə işləməsi barədə məlumat verir.

Başqa sözlə, hüquqi statistikanın predmeti dedikdə, konkret olaraq cinayətkarlıq və onunla mübarizənin və araşdırma obyektini olan mülki hüquq pozuntularının kəmiyyət tərəfləri başa düşülür.

Hüquqi statistikanı öyrənərkən aşağıdakıları nəzərə almaq lazımdır:

- 1 Hüquq pozuntuları müxtəlif xarakterlidir.
- 2 Hüquqi statistika ilə məşğul olan təşkilatlar müxtəlif xarakterlidir.

Bu cür bölgüyə əsaslanaraq hüquqi statistikanın üç sahəsini ayırırlar:

1. Cinayət-hüquqi statistika.
2. Mülki-hüquqi statistika.
3. İnzibati-hüquqi statistika.

Cinayət statistikasının bilavasitə obyektini - cinayətin kəmiyyət tərəfi və onunla mübarizə tədbirləridir.

Mülki-hüquqi statistikanın bilavasitə obyektini məhkəmə və iqtisadi məhkəmədə (arbitrajda) baxılan mülki-hüquqi münasibətlərin kəmiyyət tərəfidir.

İnzibati-hüquqi statistikanın bilavasitə obyektini inzibati-hüquq pozuntularının kəmiyyət tərəfi və bu cür pozuntularla mübarizə tədbirləridir.

Ədliyyə orqanlarının təcrübi fəaliyyətində hüquqi statistikanın əldə etdiyi nəticələrdən istifadə edilməsi onların fəaliyyətinin effektivliyinin artırılmasında əvəzəlməz rol oynayır.

Sual 3. Praktiki işdə hüquqi statistikanın əhəmiyyəti.

İndi isə, hüquqi statistika materiallarının tətbiq olunma formaları, onların DİO-nun, məhkəmənin və prokurorluq orqanlarının fəaliyyətinin artırılmasında, kriminologiya, cinayət və mülki hüquq proseslərinin gələcək inkişafında oynadığı mühüm rolunu öyrənməyə çalışaq.

Hər şeydən öncə qeyd edək ki, statistik materiallar yuxarıda göstərdiyimiz orqanların əməli rəhbərliyi üçün istifadə edilir. Hüquqi statistikanın göstəriciləri güclü mənbədir və onlardan istifadə edərək, hüquq-mühafizə orqanları rəhbərləri öz orqanlarının fəaliyyətindəki müsbət və mənfi meylləri ayıra bilir, müvafiq tədbirləri görürlər. Ancaq yaxşı təşkil edilmiş uçot və statistika ilə hüquq mühafizə orqanlarının necə işləməsini müəyyən etmək mümkündür. Məsələn, məhkəmə orqanlarının statistik materialları məhkəmələrin işlərinin həcmi və keyfiyyəti barədə, cəzaların xarakteri və s. barədə məlumat verir və bu məlumatlar məhkəmə orqanlarının, onların rəhbərliklərinin fəaliyyətinin qiymətləndirilməsində vacib rol oynayır. Hüquqi statistikanın materiallarının köməyi ilə cinayətkarlığın öyrənilməsi və xəbərdarlığı kimi vacib məsələlər də həll edilir. Hüquqi statistika cinayətkarlığın vəziyyəti, strukturu, dinamikası barədə, onların baş vermə səbəbi və şəraiti barədə, hüquq-mühafizə orqanlarının fəaliyyətindəki müsbət və mənfi cəhətlər barədə tam, dolğun informasiya verir.

Hüquqi statistikanın başqa bir tətbiq sahəsi qanunvericilik sahəsidir. Cinayət və mülki hüquq prosesləri sahəsində, məhkəmə quruculuğu sahəsində qəbul edilən qərar və qanunların layihələri hazırlanarkən hüquqi statistika materiallarından istifadə edilir. Bu və ya digər hüquq pozuntularının yayılma dairəsini göstərməklə, hüquqi statistika bir sıra hallarda müəyyən qanunların qəbul edilməsi və ya ləğv edilməsini əsaslandırır.

Hüquqi statistikanın tətbiq sahələrindən biri də nəzəri tədqiqat sahəsidir. Kriminologiya, cinayət - hüququ, mülki-hüquq bu proseslərin cinayətkarlığın və digər sahələrin öyrənilməsinə həsr olunmuş elmi-tədqiqat

işlərində hüquqi statistikanın əldə etdiyi nailiyyət və göstəricilərdən geniş istifadə edilir. Belə ki, cinayət-hüquqi, mülki-hüquqi təzahürlərin həcmi və dinamikası barədə zəruri materialları nümayiş etdirərək, hüquqi statistika, bu tədqiqat işlərinin əldə etdiyi nəticələri daha da əsaslandırılmış şəkllə salır.

Qeyd edək ki, statistikanın geniş şəkildə istifadə edilmədiyi təqdirdə, hüquq elmləri təcrübədən təcrid olunmuş olar.

İndi isə hüquqi statistika və hüquq elmləri arasındakı qarşılıqlı əlaqəyə baxaq. Yuxarıda qeyd etdik ki, hüquqi statistika hüquq elmlərinə onların təcrübə ilə əlaqəli olması üçün nəzəri ümumiləşmələrin əldə edilməsi üçün zəruri material verir. Digər tərəfdən, hüquq elmlərinin müddəaları olmadan, hüquqi statistika, riyazi statistikadan fərqlənə bilməzdi. Məlumdur ki, hər bir ictimai prosesin statistik tədqiqi bu prosesin maddi təbiətinin hərtərəfli araşdırılmasına əsaslanır. Odur ki, hüquqi-statistika elmi də mülki və cinayət hüququ proseslərinin, xüsusilə de kriminologiyanın, DİO-nun idarə edilməsi, cinayətkarlığın keyfiyyət əlamətlərinin, onları doğuran səbəblərin və s. öyrənilməsi sahəsində irəli sürdüyü müddəalardan geniş bəhrələnməlidir. Məlumdur ki, cinayət statistikasını cinayətin keyfiyyət əlamətlərini üzə çıxarmaq məqsədilə onun kəmiyyət tərəfini araşdırır. Ancaq cinayətin keyfiyyət xüsusiyyətlərini, onun strukturunu, dinamikasını, onun inkişaf qanunauyğunluqlarını kriminologiya elminin köməyi olmadan öyrənmək mümkün deyildir. Odur ki, onların öyrəndikləri predmet (cinayətkarlıq, onu doğuran səbəblər, cinayətkarın şəxsiyyəti, cinayətin xəbərdarlığı və s.) eyni olsa belə, bu kateqoriyaların müxtəlif tərəfləri öyrənilir və bu tərəflər bir-birindən ayrılmazdır. Odur ki, cinayətkarlığın elmi şəkildə əsaslandırılmış hər hansı bir tədqiqi statistik-kriminoloji xarakter daşıyır. Bu elmlərin bir-birindən ayrılması cinayətkarlığın tam dərk olunması ehtimalını azaltmış olar.

Məlumdur ki, hüquqi statistikanın əsas hissəsi olan cinayət-hüququ öz göstəriciləri ilə cinayət prosesinin bütün mərhələlərini əks etdirir. Bu göstəricilər həm cinayətkarlığın vəziyyəti barədə, həm də hüquq-mühafizə

orqanlarının işinin xarakteri, keyfiyyəti barədə informasiya verir.

Qoyulan məsələlərdən asılı olaraq, cinayətkarlığa qarşı mübarizənin müəyyən mərhələsini əks etdirən bu və ya digər statistik materiallardan istifadə edilməlidir. Bir şeyi qeyd etmək lazımdır ki, cinayətkarlığın sayı barədə məlumatları analiz edərkən bu məlumatların cinayət prosesinin hansı mərhələsinə aid olduğu daim nəzərə alınmalıdır. Ancaq bu halda statistik materiallar düzgün nəticə verə bilər.

Hüquqi statistika - statistika elminin bir sahəsi kimi kəmiyyət nöqtəyindən nəzərdən hüquqpozmalarnın müxtəlif tərəflərini, yəni cinayət, mülki, inzibati və s. bu kimi hüquqpozmaları, onların quruluşunu, dinamikasını, həmçinin onları doğuran səbəbləri və şəraiti, eləcə də bu cür hüquqpozmalara qarşı mübarizə tədbirlərini tədqiq edir.

NƏTİCƏ

Statistika elmi digər ictimai elmlər kimi, müxtəlif ictimai təzahürləri öyrənsə də lakin digər elmlərdən fərqli olaraq, statistika, özünəməxsus xüsusi metodların köməyi ilə bu cür təzahürlərin kəmiyyət tərəfini araşdırır. İstənilən təzahürü dərk etmək üçün onun bir-biri ilə vəhdət təşkil edən, ayrılmaz surətdə bağlı olan kəmiyyət və keyfiyyət xarakteristikalarına diqqət yetirilir. Statistik keyfiyyət dedikdə baxılan təzahürün daxili müəyyənliyini təyin edən, onu digərlərdən fərqli edən bir xüsusiyyət başa düşürük.

Elmi dərkətmə və gündəlik fəaliyyət hər şeydən öncə, öyrənilən təzahürün hadisə keyfiyyətini, onun məzmununu üzə çıxarmalı, onu başqa təzahürlərdən fərqləndirən xüsusiyyətləri müəyyən etməlidir.

Doğrudan da, müəyyən bir hadisə və ya təzahürün məzmun və keyfiyyətini aydınlaşdırmadan onun obyektiv inkişaf qanunauyğunluqlarını üzə çıxarmaq mümkün deyil.

Bununla bərabər, unutmamaq olmaz ki, hər hansı bir hadisə və ya əşyanın keyfiyyətini, bu hadisə və ya əşyanın ölçüsü, səviyyəsi, sayı və s. kimi kəmiyyət xarakteristikalarından kənarında dərk etmək mümkün deyil. Digər tərəfdən, hər hansı bir şeyin kəmiyyət tərəfi onun keyfiyyət tərəfindən ayrılmazdır. Beləliklə, onlar arasında sıx və qarşılıqlı əlaqə vardır. Statistika - ictimai təzahürlərin kəmiyyət tərəfini tədqiq edir və bu onun predmeti kimi çıxış edir.